

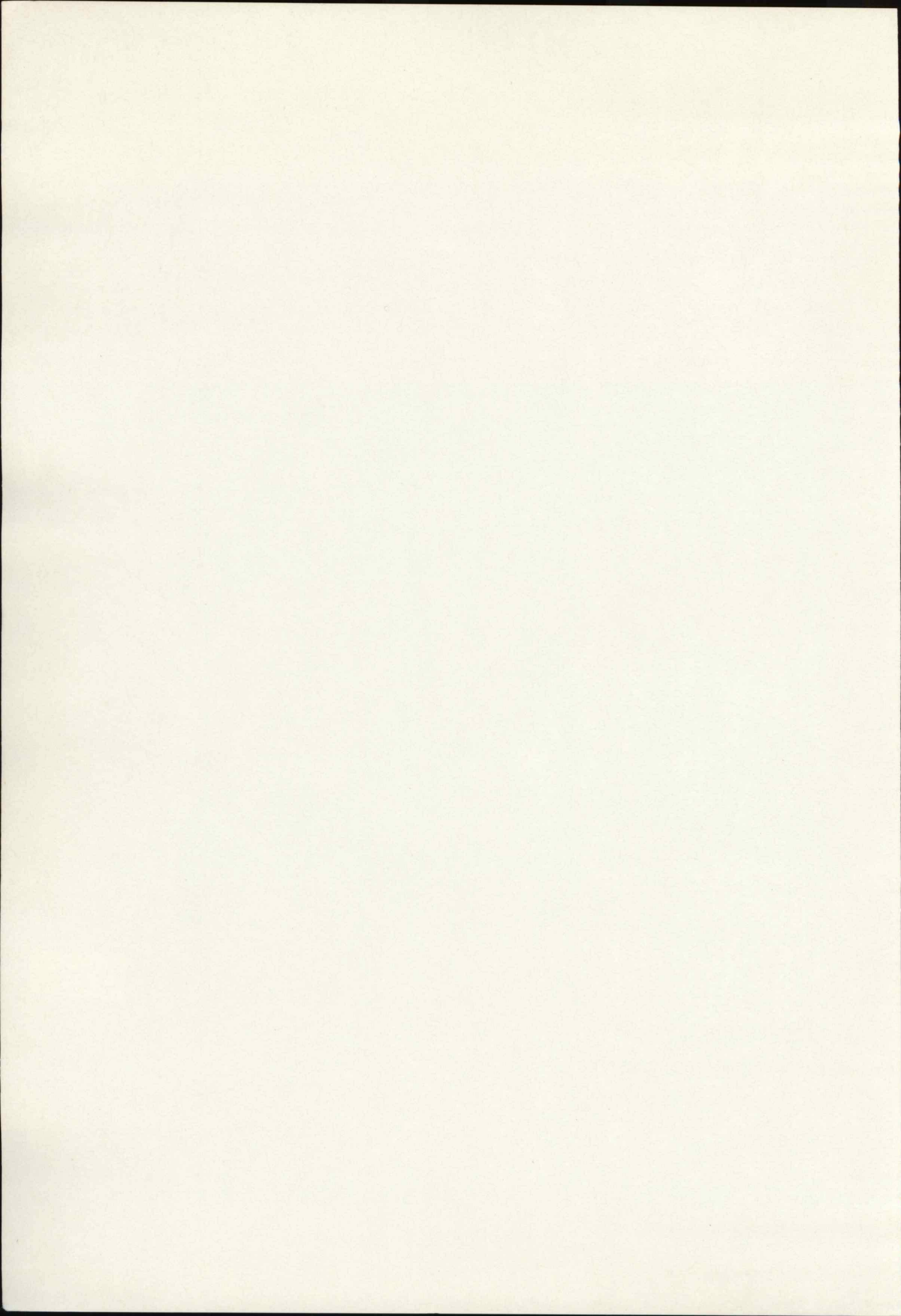
1.110519178003

NOORDGOUWE
gemeente Brouwershaven

ID 1507
C. 2
14-03-1996

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

NOORDGOUWE gemeente Brouwershaven

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Noordgouwe als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 300 I) door een stippellijn omgrensde gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg.**

Mei 1987.

Inleiding

Het dorp Noordgouwe is gelegen op het eiland Schouwen-Duiveland, even ten noorden van Zierikzee. De kern is ontstaan in het gebied van de voormalige zeearm de Gouwe tussen het eiland van Dreischor en Schouwen nadat deze in de 14de eeuw bedijkt werd. Noordgouwe is een typisch Zeeuws kerkringdorp, met een gracht om de centraal gelegen kerk. Deze ruimtelijke structuur is te vergelijken met die van andere Zeeuwse dorpen van dit type als Dreischor en 's-Heer Abtskerke.

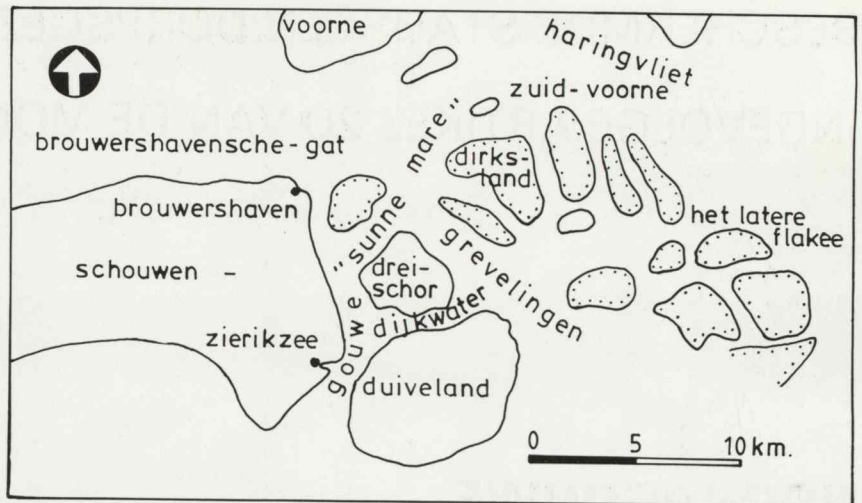
De ruimtelijke structuur is in hoofdopzet nagenoeg onveranderd gebleven. Dit gegeven vormt in samenhang met het nog in belangrijke mate historische bebouwingsbeeld de aanleiding tot de aanwijzing van Noordgouwe als beschermd dorpsgezicht ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet.

Ontstaan en ontwikkeling

Nog in de 14de eeuw scheidde een zeearm, de 'Gouwe' genaamd, het eiland Schouwen van Dreischor en Duiveland. Tussen Schouwen en Duiveland werd zij 'Zuidgouwe' genoemd, tussen Schouwen en Dreischor 'Noordgouwe'.

In een bron uit 1304 wordt vermeld, dat een aantal Franse schepen het noorden van de Gouwe zijn opgevaren om Zierikzee, dat door de Vlamingen belegd werd, te ontzetten. Daaruit mag men concluderen, dat de zeearm destijds open was. Al snel na 1304 moet deze zeearm echter zijn gaan verzanden want een bron uit 1374 vertelt, dat de gronden (gors en slijk) ter bedijking zijn uitgegeven door de heer van Dreischor. Aangezien het hele oppervlak tussen de reeds bestaande zeedijken van Schouwen en Dreischor werd ingepolderd, waren er alleen dijken nodig aan de zuid- en noordkant van het te bedijken gebied. De rechtspraak over het grondgebied van de heerlijkheid Noordgouwe werd, aan weerszijden van de met stenen gemarkeerde, dwars door de polder aangelegde grens geregeld door enerzijds Dreischor en anderzijds Schouwen. Zo ontstonden Bewesten en Beosten Steene, welke nog tot aan het eind van de 18de eeuw hun eigen rechtspraak behielden. Het oorspronkelijke dijkenbeloop is nog altijd goed herkenbaar.

Aangenomen mag worden dat aan het einde van de 14de eeuw de polder Noordgouwe min of meer tegelijk met de bedijking ook bewoond raakte. Of er al meteen sprake was van een nederzetting ter plaatse van het huidige Noordgouwe is niet bekend. De bouw van de kerk in 1462, en de centrale plaats die dit

Vermoedelijke situatie tot de 14de eeuw.

element in de ruimtelijke structuur inneemt, geven het vermoeden dat de nederzetting pas midden 15de eeuw enige omvang kreeg.

Veel historische gegevens over de ruimtelijke ontwikkeling van Noordgouwe zijn niet bekend. Hoewel het dorp als type overeenkomst vertoont met andere ringdorpen in het gebied, heeft het een daarvan afwijkende ontwikkeling doorgemaakt. Algemeen gesproken zijn de ringdorpen ontstaan in vermoedelijk de 10de en 11de eeuw in een gebied dat al bewoond was vóór het bedijkt werd, het zogenaamde oudland. De dorpen werden meestal aangelegd op kreekruggen, welke hoger in het landschap lagen dan het omringende gebied. Soms werd ook nog de grond ten dele door de bewoners opgehoogd. Door de ligging op de kreekruggen, waren de dorpen ook meteen opgenomen in het wegenstelsel. In het geval van Noordgouwe werd de dorpsvorm van het al bestaande kerkringtype op een veel later tijdstip gecopiëerd. Door de ligging van het dorp in de nieuwlandpolder is zij niet duidelijk door een kreekrug of anderszins door bodemgesteldheid bepaald. Evenmin is Noordgouwe komen te liggen aan de dijk en daarmee aan zee, waarschijnlijk omdat de bedijking van de aangrenzende polder Zonnemarie (1401) al een feit was. Het meest lijkt de locatie van Noordgouwe nog bepaald te zijn door ligging aan een kruispunt van doorgaande wegen; die van Dreischor naar Kerkwerf en van Zierikzee naar Zonnemarie. Mogelijk dat hierdoor ook een rechthoekiger patroon van straten en huiskavels is ontstaan, dan bij oudere kerkringdorpen gebruikelijk.

Even ten westen van de nederzetting Noordgouwe heeft een kasteeltje gestaan, dat mogelijk gebouwd was als woonplaats voor de ambachtsheer van de polder. Het kasteeltje werd later in de 16de eeuw vernoemd naar

de toenmalige bewoner 'de Pottere'. Erfgenamen van deze lieten in 1651 vijf weduwehuisjes even buiten de kern van Noordgouwe bouwen. Het kasteeltje staat er op een prent uit 1745 nog goed bij, later is het ten dele in verval geraakt en vervolgens verbouwd tot de boerderij, die er nu nog staat.

De kaart van Schouwen en Duiveland door R. en J. Ottens uit 1752 laat, heel vaag, de kerkring met de daaromheen georiënteerde bebouwing, bij de T-kruising van twee wegen, zien.

Tirion beschreef Noordgouwe in 1753 als zijnde een kleine kern in een agrarisch gebied: 'Het dorp is wel niet groot, maar van een aangename gelegenheid, gemerkt het land hier vol van vrugtdragende en ander geboomte is ...' en 'Het heeft eene bekwaame Kerk.'

Het kadastrale minuutplan uit 1817 (bijlage 1) is de eerst bekende nauwkeurige plattegrond van Noordgouwe. Het karakter van kerkringdorp komt daarop duidelijk tot uitdrukking. In de oksel van de kruising van de wegen van Kerkwerf naar Dreischor en van Noordgouwe naar Zonnemarie staat de kerk centraal in het dorp met een kerkhof en ringgracht daaromheen.

Het kerkhof en de ringgracht liggen min of meer rondom de kerk, de bebouwing er omheen is echter meer rechthoekig, het stratenplan volgend, gesitueerd.

De zogenaamde Potterehuisjes staan in het verlengde van de Heereweg, buiten het beschermde gebied.

In het verdere verloop van de 19de en 20ste eeuw veranderde er nauwelijks iets in de ruimtelijke structuur van Noordgouwe. In 1846 werd de zuidelijke dwarsarm van het schip van de kerk afgebroken en vervangen door een gebouwtje dat dienst ging doen als zondagschool en

als raadhuis. De noordvleugel werd als gevanghok ingericht.

De kaart in de Gemeente-atlas van Kuyper (bijlage 2) toont min of meer dezelfde stedenbouwkundige situatie als het kadastrale minuutplan. Alleen geeft deze kaart de ruimtelijke structuur iets strakker weer. Aan het einde van de 19de eeuw is de meekrapteelt als bron van inkomsten vervangen door de verbouw van suikerbieten en aardappelen.

Ten zuiden van de historische kern zijn er na de Tweede Wereldoorlog enige straten met nieuwbouw aangelegd. Tevens is er een kampeerterrein direct achter de bebouwing aan de oostzijde van de kerkring gekomen. In de jaren zestig werd de provinciale weg van Zierikzee naar Zonnemarie aangelegd, direct ten westen van Noordgouwe.

De historische kern heeft echter zijn karakter bewaard.

Huidig ruimtelijk karakter

Het huidig ruimtelijk karakter wordt nog voor een belangrijk deel bepaald door het laat middeleeuws stratenplan en het overwegend historische bebouwingsbeeld. De kerkring, Dr. Worthmanstraat geheten, vormt hierin het centrale element.

Noordgouwe wordt in westelijke richting ontsloten via de Heereweg en in noordelijke richting via de Brouwerijstraat welke even buiten de bebouwde kom aansluiting vinden op de provinciale weg van Zierikzee naar Zonnemarie. In oostelijke richting loopt het Oosterweegje naar Dreischor.

In het centrum van de kern, in de noordoostelijke oksel van de kruising van de Brouwerijstraat en Heerweg/Oosterweegje, staat de kerk. Deze is iets hoger gelegen, vrijstaande kerk is omgeven door een kerkhof (grasveldje), met daaromheen een ringgrachtje. De kerk wordt aan de westelijke zijde ontsloten via een brugje over de gracht en een toegangshek.

De kerkring wordt aan vier zijden door bebouwing omsloten. Deze bebouwing aan de kerkring volgt niet de cirkel van de kerkring (zoals bij Dreischor), maar staat er min of meer rechthoekig omheen.

Naast de kerkring bestaat het beschermd dorpsgebied uit de aantakkingen daarvan; de Brouwerijstraat (uit noordelijke richting), de Heereweg met de Meesthof (uit westelijke richting) en het Oosterweegje (uit oostelijke richting).

Noordgouwe is een duidelijk voorbeeld van een zogenaamde kleine kern: het functieniveau komt nauwelijks boven de voor dergelijke kernen zo kenmerkende bakker,

rijwielhandel en horeca uit. Verder is binnen de historische kern de woonfunctie dominant. De agrarische bebouwing binnen de kern geeft de relatie met het buitengebied aan.

Visuele relaties met het, voor zover nog aanwezige, omliggende agrarische landschap spelen met name een rol in noordwestelijke richting, van waaruit nog een goed zicht mogelijk is op het dorpsilhouet. Direct achter de bebouwing aan de oostzijde van de kerkring ligt een kampeerterrein. Ten zuiden van de historische kern ligt een nieuwbouwwijk. Vlak langs het noordwesten van de historische kern loopt de eerder vermelde provinciale weg.

De historische schaal en verkaveling zijn in belangrijke mate bepalend voor het ruimtelijk beeld in de historische kern. Dit wordt gekenmerkt door kleinschaligheid en eenvoud van architectuur. Er is geen dominantie in oriëntatie ten opzichte van de openbare ruimte aan te geven. Panden met een topgevel en panden met de nok evenwijdig aan de straat komen in gelijke mate door elkaar heen voor. De panden zijn over het algemeen twee tot vier venstertraveeën breed en één (à twee) verdiepingen hoog. Er komen enkele (voormalige) agrarische schuren in de kern voor. Met name vallen de grote houten zwartgeteerde schuren achter de noordelijke bebouwing aan de kerkring op.

De bebouwing staat, met uitzondering van de oostelijke Brouwerijstraat, direct aan de straat; er zijn dan ook geen voortuinen. Het straatprofiel kent een traditionele driedeling met molgoten en een klinkerbestrating.

De Brouwerijstraat en het Oosterweegje/Heereweg, welke een T-kruising vormen, kennen een nagenoeg rechte rooilijn. Zo ook de noordelijke huizenrij aan de kerkring. De oostelijke huizenrij aan de kerkring volgt min of meer de ringvorm.

De bebouwing heeft over het algemeen een aaneengesloten karakter, doordat de steegjes (brandgangen) tussen de panden door middel van een in een poortje gevatte deur zijn afgesloten. De noordelijke huizenrij aan de kerkring kent echter wel open steegjes tussen de panden. De daarachter gelegen schuren zijn dan ook goed vanaf de kerkring te zien. De oostelijke Brouwerijstraat kent een teruggelegd profiel, bestemd voor parkeerplaatsen en voortuinen. De bebouwing daar is van latere datum dan in de rest van de historische kern.

De bebouwing is over het algemeen van baksteen, sommige huizen zijn gewit of gepleisterd. De dakbedekking bestaat uit gebakken holle pannen.

Er is veel openbaar groen binnen de historische kern. Naast het reeds vermelde gras op de kerkhof, staan er bomen rondom de ringgracht, op de kerkhof, en voor de bebouwing aan de kerkring, alsmede in de Brouwerijstraat. Aan de zuidwestkant van de ringgracht staat een 'travalje'.

Op de als bijlage opgenomen historisch-ruimtelijke waarderingskaart (Afb. 3) zijn de historische structuur- en beeldwaarde van Noordgouwe in hoofdlijnen weergegeven.

Beschermd gebied

Bij de bescherming van het dorpsgezicht Noordgouwe ligt het accent op de gave historisch-ruimtelijke structuur van de dorpskern, alsmede de schaal en het historische beeld van de bebouwing. Als begrenzing is gekozen de achterzijde van de percelen met bebouwing aan de kerkring en ten dele de aantakkingen van Heereweg met Meesthof, Oosterweegje en Brouwerijstraat. Voor de westelijke begrenzing is de provinciale weg van Zierikzee naar Zonnemarie gekozen.

De begrenzing van het dorpsgezicht is weergegeven op kaart 300 I.

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting bij de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht kan wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkeling binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor de verdere ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur:

Aa, A.J. van der
Aardrijkskundig Woordenboek der
Nederlanden. dl. 8. Gorinchem,
1846.

Klerk, A.P. de
'Een typologie van de nederzettingen
op de Zeeuwse en Zuid-Hollandse
eilanden'. Niet uitgegeven scriptie
VU Amsterdam, afd. geografie,
1972.

Tirion, I.
Tegenwoordige Staat der Verenigde
Nederlanden. dl. X. Amsterdam,
1753.

Wilderom, M.H.
Tussen Afsluitdammen en Deltadij-
ken, Noord-Zeeland (Schouwen-Dui-
veland, Tholen en St. Philipsland).
Vlissingen, 1964.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de
Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch en stede-
bouwkundig onderzoek:
Geojoch (drs. J. Hollestelle), Utrecht.

Foto's:
Dienst van het Kadaster en de
Openbare Registers, Apeldoorn
(afb. 1);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist, (afb. 2, 3);
Topografische Dienst, Emmen
(omslag).

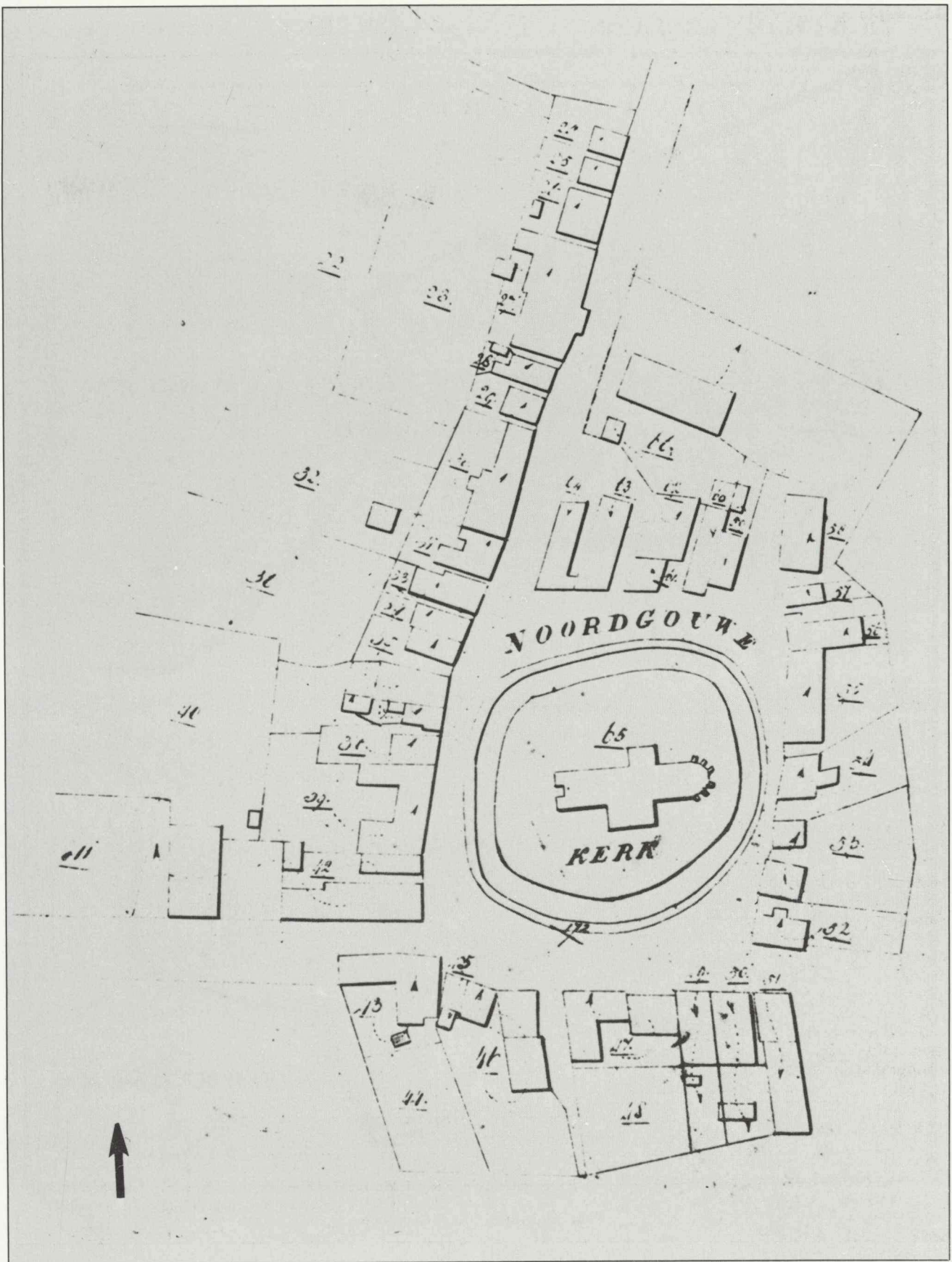
Kaarten en illustratie in de tekst:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,-
Deze publikatie is schriftelijk of
telefonisch te bestellen bij het
Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer
of ISBN 90 346 1143 4.

Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Verkoopprijs f 10,-.
Deze publikatie is schriftelijk of
telefonisch te bestellen bij het
Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer
of ISBN 90 346 1137 X.

1.110519178006

Afb. 1 Kadastraal minuutplan gemeente Noordgouwe, 1817, fragment.

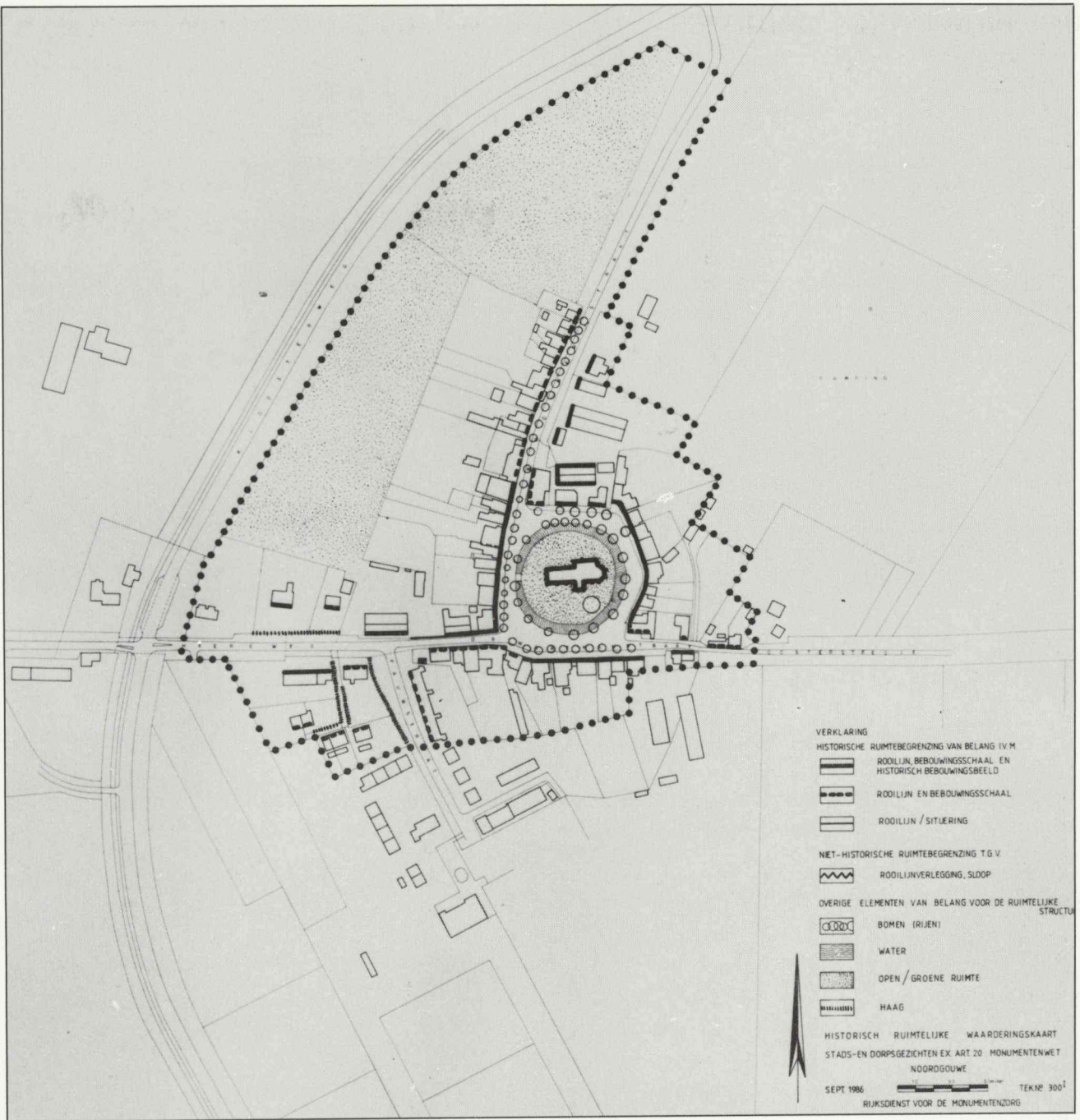

1866.

695 Bunders. 125 Inwoners.

Uitgave van Hugo Surinjar te Leeuwarden

Afb. 2 J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1866, provincie Zeeland, gemeente Noordgouwe.

Afb. 3 Historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.

